

BIBLIOTEKA
SHTETIT

747.65

10/11

**MEXHIT
KOKALARI**

Trima të kryengritjeve popullore

94P.65

K. S.

MEXHIT KOKALARI

TRIMA TE KRYENGRITJEVE POPULLORE

(Në fillim të Rilindjes sonë Kombëtare)

22500

SHTËPIA BOTUESE «8 NËNTORI»

Tirazhi 7.000 kopje

Format 78x109/32

Stash: 2204-72

Shtypur: Kombinati Poligrafik
Shtypshkronja «Mihal Duri» — Tiranë, 1979

P A R A T H Ë N I E

Libri që po i paraqesim sot lexuesit bën fjalë për kryengritjet e mëdha fshatare në shekullin e XIX, të cilat janë pjesë përbërëse e lëvizjes sonë kombëtare. Edhe ato përbëjnë bazën themelore të armatosur, mbi të cilën u mbështetën udhëheqësit politikë dhe kulturorë të borgjezisë kombëtare në luftën për autonominë dhe pavarësinë e atdheut tonë dhe për përmbysjen e rendit të vjetër feudal.

Fryma antifeudale e Rilindjes sonë Kombëtare është shfaqur nëpërmjet formave të shumanshme të luftës kundër rendit të vjetër, në lëvizjet popullore të armatosura, jo vetëm në fshatra po edhe në qytete, në lëvizjen e «hajdutëve» (kaçakëve), në lëvizjen për zhvillimin e gjuhës e të kulturës kombëtare, në lëvizjen për autonominë e pavarësinë e Shqipërisë, që filluan të shfaqen që nga fundi i shekullit XVIII. Edhe pas rënies së shtetpashallëqeve shqiptare autonome të Janinës dhe të Shkodrës (1822-1831), pushteti osman në tokat shqiptare nuk u përforcua. Reformat centralizuese turke të ndërmarra nga sulltanët Selim III dhe Mahmud II, kundër të cilëve kishin luftuar si Ali pashë Tepelena në Jug ashtu dhe Mustafa pashë Bushatliu në Veri të Shqipërisë, vazhdonin të kundërshtoheshin në forma të ndryshme, kryesisht me armë në dorë nga ana e popullsisë shqiptare.

Në krye të kësaj lëvizjeje të qëndruesës së armatosur qenë vënë elementë feudalë që ishin kundërshtarë të pushtuesve osmanë (kryesisht elementë që kishin qënë mbështetja shoqërore dhe politike e Ali pashë Tepelenës)¹⁾

1) Ligor Mile. «Rreth lëvizjes kryengritëse shqiptare në çerekun e dytë të shek. XIX e sidomos rreth kryengritjes së Kosovës së vitit 1844». Studime historike, nr. 2, 1966, fq. 105.

Gjatë periudhës të treçerekshkullit të Bushatllijve dhe asaj tridhjetëvjeçare të Ali pashë Tepelenës ishte siguruar de fakto vetëqeverisja e tokave shqiptare nga ana e sundimtarëve vendës të lartpërmendur. Kjo ndihmoi objektivisht në bashkimin e mëtejshëm politik të shqiptarëve, duke i dhënë grushte vdekjeprurëse anarkisë feudale, kur po shturej rendi feudal dhe po lindte ideologjia borgjeze e çlirimit kombëtar.

Gjatë kësaj kohe, në gjirin e klasës feudale shqiptare sa vinte dhe po kristalizoheshin dy krahe: krahu autonomist dhe krahu turkoman. Kjo ndarje në gjirin e klasës feudale çifligare shqiptare filloi të shfaqej sidomos që nga koha e formimit të shtetpashallëqeve autonome të Janinës dhe të Shkodrës. Lidhur me përcaktimin e forcave kryesore lëvizëse të luftës së armatosur antiturke në tokat shqiptare në gjysmën e parë të shekullit XIX, studimi konkret historik i asaj periudhe të shpie drejt këtij përfundimi: ndërsa masat fshatare dhe më pak ato qytetare po hidheshin në një lëvizje spontane dhe të paorganizuar kundër politikës së re shtypëse pas Reformave të Tanzimatit, krahu autonomist i feudalëve (përkatësisht e sistemit të Ali pashës), duke përfitur nga pakënaqësia e përgjithshme popullore (e shkaktuar nga rekrutimi shumëvjeçar ushtarak turk, nga rëndimi i zgjedhës, nga heqja e autonomive krahinore si ajo e Sulit, e Himarës etj. dhe nga ardhja e qeveritarëve me kombësi turke) u vu në krye të lëvizjes së armatosur.

Sipas këtyre reformave centralizuese osmane, shqiptarët duhej të kryenin pesë vjet shërbim rekrut dhe shtatë vjet shërbim rezervë në skajet më të largëta të Perandorisë Turke si në Jemen e gjatë.

Një shërbim i tillë kishte pasoja katastrofale, pasi shkatërronte forcat e gjalla prodhuese të vendit, veçanërisht fshatarët. Ata ishin të detyruar të braktisnin ekonominë e tyre shpesh herë, për të mos u kthyer më kurrë. Ardhja e qeveritarëve të rinj turq në vendin tonë dhe vendosja e taksave e vështirësoi edhe më shumë gjendjen në Shqipëri dhe bëri që kudo tek ne të konsiderohej zba-

timi i këtyre reformave si një robërim i ri i Shqipërisë nga ana e osmanllinjve, prandaj populli u ngrit përsëri në këmbë për jetë a për vdekje kundër pushtuesit.

Kryengritjet shqiptare kundër reformave centralizuese turke përfshijnë një periudhë të gjatë dhe përbëjnë një nga fazat e lavdishme të Rilindjes sonë Kombëtare.

Me gjithë orvatjet e Portës së Lartë reformat nuk arritën të zbatoheshin plotësisht në Shqipëri. Stambolli u detyrua të bënte përsëri lëshime jo të vogla, qoftë nga rezistenca e paepur e popullit tonë, qoftë sepse i doli një problem i ri në këto anë të perandorisë.

Shtetet e reja të Ballkanit si Serbia, Mali i Zi dhe Greqia ishtin ngritur për çlirimin e plotë të tokave të tyre, por më vonë të inkurajuar nga Rusia cariste, bashkë me kërkesa të drejta filluan të ngrejné edhe kërkesa ekspansioniste. Qeveritë shoviniste të këtyre vendeve krahas kërkesave për çlirimin e tokave të tyre, këkonin të zgjerimin kufijtë në kurriz të tokave shqiptare të Perandorisë Osmane, duke filluar qysh prej vitit 1852. Në këto rrethana të reja, Turqia, zbatimin e shërbimit të detyrueshëm ushtarak në Shqipëri e shtyu për më vonë. Ajo u kufizua vetëm në disa masa jo të plota në Shqipërinë e Jugut dhe në atë Verilindore, ndërsa në Veri ua la përsëri malësorëve privilegjet e mëparshme.

Shpjegimet e lartpërmendura i kemi vënë në dukje për të sqaruar lexuesin në lidhje me synimet e studimit tonë pasi pikërisht në ato kohëra aq të errëta për fatet e atdheut tonë jetuan dhe luftuan për të mirën e vendit kapedanët e malësorëve dhe të fshatarësisë si Marko Boçari, Çelo Picari, Zylyftar Poda, Tafil Buzi, Zenel Gjoleka, Rrapo Hekali, Spiro Gjika, Dervish Ali Dukati, Balil Nesha, Janaq Kumi, Hodo Ali Nivica, Gjike Thanasi, Çaparenjtë etj. e dhjetra trima të tjerë paraardhës dhe pasardhës të tyre, të cilët do t'i renditim në studimin tonë sipas pjesëmarrjes së tyre në kryengritjet e mëdha popullore kundër pushtuesit osman.

Në kushtet e krijuara, interesat e këtyre udhëheqësve përfaqësonin interesat e shtresave popullore. Këto lëvizje masive, jo vetëm penguan zbatimin e reformave

centralizuese turke dhe hodhën në erë planet shoviniste të shteteve fqinj për aneksimin e tokave shqiptare, por ato zhvilluan ndërgjegjen kombëtare, forcuan unitetin kombëtar dhe përgatitën terrenin për kërkesat që do të shtronte lëvizja nacionale e mëvonshme. Udhëheqësit e këtyre kryengritjeve edhe pse u gjendën të vetmuar përballë dredhive të pushtuesve osmanë, të fqinjëve shovinistë dhe të diplomacisë evropiane, ditën megjithatë t'i dallonin miqtë nga armiqtë e popullit shqiptar.

Për të vlerësuar drejt veprimtarinë atdhedashëse të këtyre kapedanëve të rritur në atmosferën mbyhtëse të obskurantizmit mesjetar islamik turk, duhet të kemi parasysh botëkuptimet e ndryshme fetare të asaj kohe, ku midis popujve të ndryshëm të Perandorisë Osmane sundonte parulla e pushtuesit: «Përça dhe sundo». Gjithashtu duhet të theksojmë se, pavarësisht nga karakteri i tyre popullor e përparimtar, këto kryengritje kanë pasur edhe kufizimet e tyre që nuk kanë qenë të rastit, dhe kanë qenë karakteristike për të gjitha këto lloj lëvizjesh: ato kishin kryesisht një karakter krahinor, ishin të dobëta nga ana organizative dhe me një platformë politike naive etj.

Kufizimet e tyre vinin gjithashtu edhe nga udhëheqja që patën. Pavarësisht se një pjesë e mirë e këtyre udhëheqësve vinin nga rradhët e fshatarësisë që shkrihej me lëvizjen popullore, këta krerë përbënin, në një varg rastesh, një shtresë me interesa të veçanta, si shtresë udhëheqësish ushtarakë, aq më tepër kur këta krerë vinin nga shtresa të tjera jo fshatare. Të gjitha këto shpjegojnë qëndrimin e tyre të lëkundur, largimin nga lufta, rënien në kurthet e armikut etj. Për këto arsye këto kryengritje nuk kanë qenë dhe nuk mund të ishin në gjendje të zgjidhnin detyrat historike që shtronte koha.

Lind pyetja se a kemi mundur t'i përshkruajmë në këtë punim të vogël të gjithë trimat e kryengritjeve popullore të kësaj periudhe? Jo. Trimat e vegjëlës shqiptare janë të panumërt. Ndoshta çdo gjë i ka munguar popullit tonë, vetëm trimat nuk i kanë munguar kurrë. Ata i gjen në Shqipëri kudo dhe në çdo kohë. Popullit shqiptar asnjëherë s'ia ka parë shpinën armiku. Ai armiqtë

i ka parë kurdoherë përmes thepit të pushkës. Nuk janë gërshetuar rastësisht këto vargje popullore:

«Shqipëri, flamur direku,
T'u mbi syri tek dyfeku...»

Gjatë gjithë historisë populli shqiptar ka qëndruar vazhdimisht në këmbë, ndoshta i zbatuar dhe i zhveshur, por kurdoherë i gatshëm për t'iu hedhur në grykë armikut, pa i peshuar asnjëherë forcat e panumërta të pushtuesit. Qartë pasqyrohet trimëria shqiptare në përgjigjen që i dha kapedan Çelo Picari i burgosur, valiut të Janinës, i cili donte ta bindte atë se shqiptarët sado trima që të jenë, janë të paktë në numër dhe s'mund të maten kurrë me forcat e shumta turke! Çelua me thjeshtësinë e tij popullore iu përgjigj: «Numrimin, shqiptari e përdor për bagëtinë, nuk e ka për trimërinë».

Kështu ka qenë për shqiptarët në të gjitha kohërat. Me këto tradita ishin brumosur bijtë e Shqipërisë që kur shkonin në luftë, përlësheshin një me dhjetë. Luftërat gjithë jetën shqiptarët i kanë bërë të ashpra si rrallëkush, sepse i kanë bërë në trojet e tyre. Këtu e ka burimin dhe filozofia e tyre se «Kush unj qafën i bien zverkut».

Në patriotizmin e madh të brezit të sotëm, të edukuar nga Partia, që rron, punon dhe gëzon Shqipërinë e re socialiste kanë bërë punën e tyre edhe të parët tanë.

Në punimin tonë, përveç dokumentacionit dhe bibliografisë historike, u kemi dhënë rëndësi të veçantë edhe këngëve popullore, meqenëse nuk mund ta njohim mirë të kaluarën e lavdishme të popullit tonë pa studiuar më parë folklorin e vendit, këtë botë të madhe shpirtërore të kombit.

Historianët borgjezë e mohojnë rolin vendimtar të masave në histori dhe luftërat e tyre për pavarësi dhe përparim ua veshin klasave në fuqi, mbretërve dhe të ashtuquajturve heronj të tyre, ndërsa heroin e vërtetë, atë që e bën vërtetë historinë, «popullin» e injorojnë së bashku me botën e madhe shpirtërore të tij, folklorin.

Dihet se vendin e parë në histori për ndërtimin e

ngjarjeve e ka dokumentacioni vendas, e në mungesë të tij i huaji, por folklori gëzon shumë veti të domosdoshme, që i mungojnë dokumentit, aq shumë të nevojshme për historiografët tanë, veçanërisht në ato raste ku ky dokumentacion mungon.

Folklori, kjo autobiografi e popullit i pasqyron më qartë se dokumenti i huaj luftërat e klasave dhe luftërat kundër pushtuesit, ngjarjet e ndryshme të kohës, idealet shoqërore të masave, ndjenjat morale dhe psikologjinë e shtresave dhe të klasave në faza të ndryshme të historisë. Aty gjejmë të pasqyruar qartë marrëdhëniet, qëndrimet, pozitat që zënë klasat e shtypura ndaj sunduesve të huaj ose vendës, etj. Konstatimet që jep ky visar i madh i kombit janë në përgjithësi më afër realitetit, pasi ato janë shprehje të mendimeve të masave, mendime të shprehura lirisht dhe jo të diktuar nga lart. Folklori, si mendim i popullit, i kundërvihet herë-herë dhe dokumentit arkival të huaj që ka tendenciozitetin klasor, apo të armikut.

Folklori, ky thesar i paçmuar i popullit, në një varg rastesh i pasqyron më drejt ngjarjet, është më i gjerë dhe më i gjallë, pasi i jep faktet me art, me fabulë, me përshkrime tipash, është më i konkretizuar sesa dokumenti i zakonshëm, veçanërisht nga ai i jashtëmi, sepse shpesh herë autori i këngës ka qënë dhe vetë pjesëmarrës direkt në ngjarje, prandaj shprehjet e tij janë me të vërtetë më bindëse sesa studimet e historiografit borgjez, që janë të mbështetura kryesisht në burime arkivale të jashtme, të deformuara dhe të veshura me ideologjinë e klasës që përfaqëson. Rrjedhimisht mund të thuhet se qëndron si duhet në këmbë vetëm ajo histori, që ka parasysh edhe folklorin, këtë mendim të madh të popullit dhe nuk mbështetet vetëm në përmbajtjen e dokumenteve historike, të ardhura në shumë raste vetëm nga burime të huaja, dhe që nuk kanë kaluar para gjyqimit kritik të masave. Edhe atëhere kur dokumentacioni arkival i huaj (qoftë edhe i regjimeve të së kaluarës) na jep fakte me vlerë për studime historike, prapëseprapë ai nuk mund të qëndrojë vetëm, sepse është i thatë dhe nuk

mund t'i pasqyrojë ngjarjet në tërësinë e tyre, nuk mund të vejë në dukje botën e madhe shpirtërore të popullit, pa të cilën shkenca historike mbetet e varfër. Pa i bërë thirrje këtij visari të madh të kombit, nuk mund të gjurmohet si duhet jetën dhe veprat e trimave të shumtë të vegjëlisë, për të cilët arkivat ose s'kanë shkruar, ose i kanë përmendur pak.

Dihet që dokumentacioni është materiali bazë në shkencat historike për ndërtimin e ngjarjeve, por folklori është një levë e mirë ndihmëse. Ajo e plotëson dokumentin, e saktëson dhe e pastron nga shtrembërimet ideologjike. Dhe në ato periudha kohe që mungon dokumentacioni, folklori e zëvendëson atë.

Ka qënë zakon i vazhdueshëm në Shqipëri që populli, sa delte nga lufta, ose aty për aty në mes të betejës të ngrinte këngën. Shqiptari i futi të gjitha luftërat e tij në këngë për t'i patur ato të ndezura brez pas brezi. Ne qëndrojmë afër këtyre këngëve si pranë një zjarri dhe na ndizet fytyra nga prushi i figurave të tyre. Ne ndjejmë luftërat e pasosura dhe, herë sipër flakëve herë nëpër tym, shohim shëmbëlltyrën e bardhë të lirisë, të cilën populli ynë e ka mbrojtur me fanatizëm të rrallë.

Edhe pse e kemi parasysht specifikën e folklorit, si transformimet që merr kënga gjatë shekujve, duke kaluar gojë më gojë (për derisa janë trashëguar të pashkruara), ndikimet e klasave apo të të huajve, kënga e popullit ka ditur t'i pasqyrojë drejt ngjarjet e periudhave të ndryshme dhe figurat historike që marrin pjesë në to. Dhe duhet thënë se folklori, me kalimin e kohës, pasi e vulosin gjenerata e dekada të tëra, në esencën e vet merr vlerën e dokumentit.

Shumë këngë kanë dalë gjatë shekujve, por rrebeshit të kohës nuk i qëndrojnë të gjitha në këmbë. I rezistojnë kohës vetëm ato këngë që shprehin të vërtetën, aspiratat e popullit. Të tilla këngë nuk zhduken nga kujtesa e masave popullore. Ato nuk humbasin pasi gjatë shekujve janë afirmuar nga vetë populli, që është gjyqtari më i mirë.

Iu futëm këtij studimi, duke patur parasysht fjalët